

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1973.3.06>

T. KARJAHÄRM

EESTI LINNAKODANLUSE POLIITILISEST FORMEERUMISEST 1870-NDATE AASTATE LÕPUST KUNI 1914. AASTANI (linna- ja duumavalimiste materjalide põhjal)

Eesti ajaloo imperialismiperioodi üks olulisemaid küsimusi on eesti rahvusliku kodanluse klassiks kujunemine. Selle probleemi selgitamisel on majandusliku potentsiaali analüüsi kõrval vaja uurida ka kodanluse kui klassi formeerumise poliitilisi ja ideoloogilisi aspekte. Võimalik on seda teha ühiskondliku liikumise konkreetseid sündmusi jälgides, kuna poliitiline ideoloogia, mis väljendab klasside ja rahvuste põhihuvet, realiseerub poliitilises võitluses.

Üheks selliseks poliitilise võitluse väljenduseks Eesti linnades olid linnaomavalitsuse ja Riigiduumade valimised. Eesti NSV Riiklikus Ajaloo Keskarhiivis (RAKA) on linnaomavalitsuste valimiste kohta säilinud rohkesti materjale, mida uurijad pole seni veel kasutanud. Laialdaselt valgustas poliitilist elu linnades eesti ja saksa ajakirjandus. Nende materjalide, peamiselt valimisstatistika alusel tehaksegi allpool katset jälgida eesti linna- ja kodanluse poliitilise formeerumise ja arengu mõningaid küsimusi XIX sajandi 70-ndate aastate lõpust kuni 1914. aastani.¹

Eesti opositsiooni Tallinna linnavalitsuses aastail 1877—1904 on käsitlenud H. Kruus oma 1938. aastal ilmunud artiklis.² Sama autor on andnud ülevaate ka linnaomavalitsuse valimistest Tartus.³ Mõningaid linnade poliitilise elu küsimusi on vaadelnud O. Karma, A. Traat ja R. Pullat.⁴ Viimane neist on välja selgitanud eesti kodanluse poolt Tallinnas 1904. aastal saavutatud valimisvõidu majandusliku tagapõhja.

Milline tähtsus oli linnaomavalitsuste valimistel Eesti ühiskondlikus elus, seda näitab tolleaegsete eesti ajakirjanduse juhtkirjade sisu analüüs. XIX sajandi 80.—90-ndail aastail leidis eesti ajalehtedes selleteemalisi kirjutisi väga harva,⁵ 1904. aastal aga oli «Postimehe» ja «Teataja» juhtkirjadest ca 15 protsenti kas otseselt või kaudselt pühendatud sellele probleemile.⁶

Sajandivahetusel kujunes linnade valitsemise küsimus linnades poliitilise elu üheks sõlmküsimuseks ning linnaomavalitsuste valimised said eesti linna- ja kodanluse peamiseks poliitilise võitluse tandriks ning selleks ühendavaks ürituseks, mille ümber koondus kodanlik-rahvuslik opositsioon.

¹ 1914. aastal toimusid Eestis viimased Veebruarirevolutsiooni-eelsed linnaomavalitsuste valimised.

² H. Kruus, Opositsioon Tallinna linnavalitsuses 1877—1904. «Ajalooline Ajakiri» 1938, nr. 3, lk. 97—121.

³ Tartu. Koguteos. Tartus 1927, lk. 150—163.

⁴ Eesti NSV ajalugu. II kd. Tallinn, 1963, lk. 117—120, 210—212; R. Pullat, Tallinnast ja tallinlastest. Nihked elanikkonna sotsiaalses koosseisus 1871—1917. Tallinn, 1966, lk. 72—100; R. Pullat, Eesti kodanluse kujunemisest Tallinnas 1871—1912. «ENSV TA Toimetised — Ühiskonnateaduste Seeria» 1964, nr. 1, lk. 49—57; R. Pullat, Eestiläisen porvariston muodostumisesta Tallinnassa vuosina 1864—1917. Turun Historiallinen Arkisto XXI. 1969, lk. 151—166.

⁵ Vt. E. Jansen, C. R. Jakobsoni «Sakala». Tallinn, 1971, lk. 295.

⁶ Arvutatud ajalehtedes «Teataja» ja «Postimees» 1904. aastal avaldatud juhtkirjade alusel.

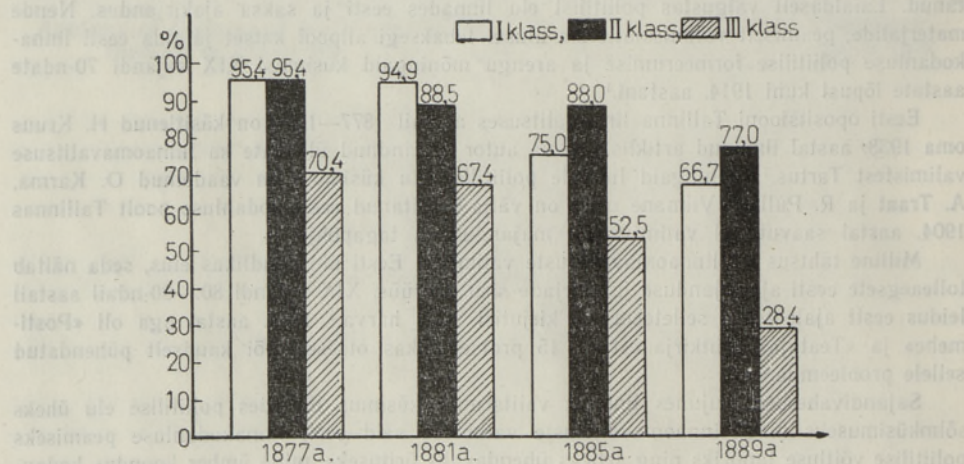
Sotsiaalselt sisult olid linnaomavalitsuste valimised ühte ja samasse ekspluataatorlikku klassi kuulujate, kodanluse kahe rahvusliku rühmituse — sakslaste ja eestlaste — omavahe-line võitlus võimu pärast. Eesti linnakodanluse eesmärgiks oli võim saksa kodanluselt üle võtta ja tugevdada sellega oma poliitilisi positsioone, et neid oma klassihuvides eesti töörahva ekspluateerimiseks ära kasutada. Saksa linnakodanlus aga püüdis kõigi vahenditega oma ülemvõimu säilitada ja ise sellest tulenevaid võimalusi kasutada.

Oleks aga ühekülgne näha linnaomavalitsuste valimises ainult seda aspekti. Kuna enamiku eesti valijatest moodustas erinevalt saksa valijaist väikekodanlus, kes kannatas baltisaksa kodanluse rõhumise all, siis omandas eestlaste võitlus linnaomavalitsuste valimistel kodanlik-demokraatliku ja rahvuspoliitilise opositsiooni kuju.

1870. aasta linnaseadus, üks tsarismi XIX sajandi 70-ndate aastate kodanlikke reforme, mis kehtestati Balti kubermangudes 26. märtsil 1877, tegi linnaomavalitsustele kui seisuslikele organisatsioonidele Eesti linnades lõpu ning kehtestas kolmeklassilise maksutsensusliku valimissüsteemi.⁷ I ja II klassis valisid selle järgi I ja II gildi kaupmehed, suuremate kinnisvarade omanikud ning jõukad käsitöömeistrid, s. o. suurte ja keskmiste linnamaksude maksjad, III klassis valisid väikekaupmehed, väikeomanikud, käsitöölised ja teised väiksema maksu maksjad, s. o. väikekodanlased. I ja II klass, kes näiteks 1885. aasta valimistel Tallinnas moodustasid valijaist vastavalt ainult 3,1 ja 12,5 protsenti, said kumbki $\frac{1}{3}$ kohtadest volikogus.⁸ Üldse oli linnade elanikkonnas valimisõiguslikke vaid ca 5 protsenti.

Valijate rahvuslikku koostist jälgides näeme, et I klassi nimekirjas oli vaid üksikuid eestlasi, II klassis ei ületanud eestlaste arv 10 protsentigi, III valijate klassis aga olid eestlased suures ülekaalus.

Esimesed valimised uue linnaseaduse järgi toimusid juba 1877. aastal.

Valijate aktiivsusest Tallinnas aastail 1877—1889 annab ülevaate joonis, mis on koostatud teose «Городское хозяйство Ревеля 1905—1915, ч. I» lk. 80 andmeil. Nagu näeme, oli osavõtt esimestest valimistest, mis toimusid 1877. aastal, küllaltki rohke, eriti I ja II klassis, kus valis saksa kodanlus.

Järgnenud valimistel, mis toimusid 1881., 1885. ja 1889. aastal, näeme valijate aktiivsuse järjekindlat ja progresseeruvat langust kõigis klassides, eriti III-ndas. Sama tendents oli 80-ndatel aastatel toimunud valimistele iseloomulik ka teistes Eesti linnades. Tartus langes valijate aktiivsus III-ndas klassis 70,8 protsendilt 1877. aastal 28,4 prot-

⁷ РСЗ II, т. LII, отд. I, № 57101; Linna-Seadus. Sisemiste asjade ministeeriumi lubaga välja annud A. Grenzstein. Tartu, 1866; vt. ka H. Kruus, lk. 97; Eesti NSV ajalugu, II kd., lk. 118—120.

⁸ Городское хозяйство Ревеля 1905—1915, ч. I [Ревель 1916], lk. 80.

sendile 1889. aastal.⁹ 80-ndate aastate lõpul ja 90-ndate algul oli III klassi osavõtt valimistest kõige madalam Narvas, moodustades 1889. aastal vaid 11,6 protsenti,¹⁰ kõige elavamalt võtsid III klassi kuuluvad valimistest osa 1891. aastal Viljandis¹¹ ja Valgas, kus osavõtu protsent oli vastavalt 56,0 ja 50,3.¹²

Valimisõiguslike ja valimistest osavõtnute nimekirjade võrdlemisel selgub, et enamik neist, kes ei kasutanud valimisõigust, olid eestlased.¹³ Selle nähtuse põhjuseks, samal ajal aga ka tagajärjeks oli eesti opositsiooni puudumine enamikus linnades või tema nõrk organiseeritus. Elavaim oli eesti opositsioon 80-ndail aastail Tallinnas ja 1886. aasta valimistel Tartus,¹⁴ kuigi ka siin ei kujutanud ta endast mõjuvat poliitilist jõudu ega ohtu baltisaksa kodanluse ülemvõimule.

Valijate aktiivsuse langus 80-ndatel aastatel polnud juhuslik, vaid tingitud majanduslikest ja poliitilistest teguritest, seega seaduspärane. Majandusliku nõrkuse tõttu ei suutnud väikesearvuline eesti linnakodanlus neil aastail organiseeruda poliitiliseks jõuks ega viia enda järel eesti väikekodanlust. Kui esimestel valimistel oli väikekodanlust innustanud lootus linnaasjades oma sõna öelda, siis selgus varsti, et sakslaste ülemvõimu murdmine oli lootusetu ning aktiivsus asendus apaatiaga. Mõju avaldasid ka rahvusliku liikumise stagnatsioon ja venestamise surve.

Kuigi volikogud 80-ndatel aastatel linnades olid valitud kõigi maksumaksjate poolt, säilitasid nad majoritaarse valimissüsteemi tõttu suurel määral nii oma endise sotsiaalse kui ka rahvusliku koostise. 1886. aastal valitud Tartu volikogu 72 liikmest oli endisi raehärrasid kuus, burgermeistreid kolm, gildivanemaid ja nende asetäitjaid kolm, mõisnikke kaks ja pastoreid kaks.¹⁵ Käsitöölisi oli 18 ja koos gildivanematega moodustasid nad vaid 29,2 protsenti volinike arvust. Ka linnavalitsustes domineerisid endised raevõimu esindajad. Suur mõju linnade poliitilises elus oli aadlil.

1892. aastal hakkas Tsaari-Vnemaal, sealhulgas ka Eestis, kehtima uus linnaseadus,¹⁶ millega kehtestati varanduslik tsensus valimisõiguse saamiseks. Selle järgi said valimisõiguse Vene riigi kodanikud, kes olid saanud 25 aastat vanaks ja omasid kinnisvara, mille väärtus Tallinnas ja Tartus pidi olema vähemalt 1000 rubla, ülejäänud Eesti linnades vähemalt 300 rubla. Valimisõigus oli ka I ja II gildi kaupmeestel ning I–V järgu tööstusettevõtete omanikel. Seega jäeti valimisõigusest ilma käsitöölised, väikeettevõtjad ja -omanikud, s. o. varem III klassis valinud eestlased. Valimisõiguslike arv vähenes keskmiselt enam kui kahekordselt: Tallinnas 2784-lt 1889. aastal 1352-le 1892. aastal, s. o. 5,3 protsendilt 2,4 protsendile elanike üldarvust.¹⁷ Mitmesuguste muude kitsenduste tõttu valimisseaduses¹⁸ omas valimisõigust Tartus 66,2, Pärnus 60,4 ja Viljandis 68,0 protsenti neist kinnisvaraomanikest, kes vastasid tsensusele.¹⁹

Valijate arv sõltus suurel määral ka linnavalitsusest endast, sest kinnisvarade hindamine linnavalitsuste taksatsioonikomisjonide poolt oli teataval määral subjektiivne, isegi tendentslik. Nii oli Tartus suuremate kiinnisvarade omanike protsent valijate nimekirjades märksa suurem kui Tallinnas. Sakslastest linnavalitsus Tartus ja Pärnus oli ka linna- piiride laiendamise vastu, mis oleks kaasa toonud eesti valijate arvu suurenemise. Kuna valijate nimekirjade koostamine kuulus linnavalitsuse kompetentsi ja 1892. aasta valimiseadust võis mitmes punktis erinevalt tõlgendada, siis oli linnavalitsusel võimalus nimekirjadest osa valimisõiguslike välja jätta ja tsensusele mittevastavaid isikuid sisse võtta.

⁹ Tartu, lk. 153.

¹⁰ Arvutatud RAKA, f. 849, nim. 1, s.-ü. 29, l. 5–14, 19–21 andmete alusel.

¹¹ «Olevik» 4. märtsil 1891, lk. 190.

¹² Arvutatud RAKA, f. 3366, nim. 1, s.-ü. 128, l. 19 andmete alusel.

¹³ Vt. näit. RAKA, f. 2623, nim. 1, s.-ü. 364, l. 216–223, 231, 232, 236.

¹⁴ Vt. lähemalt H. Kruus, lk. 97 jj.; Tartu, lk. 153.

¹⁵ RAKA, f. 2623, nim. 1, s.-ü. 364, l. 95, 96.

¹⁶ ПСЗ III, т. XII, № 8708. Городовое положение. Изд. второе, сост. А. А. Колычев. Спб., 1910; Linna-seadus 1892. Jurjev-Tartu, 1904.

¹⁷ Городское хозяйство Ревеля 1905–1915, ч. I, lk. 82.

¹⁸ Городовое положение, lk. 71–118.

¹⁹ RAKAL (=NSV Liidu Riiklik Ajaloo Keskarihiiv Leningradis), f. 1288, nim. 25, s.-ü. 36, l. 325, 452, 572.

Tabel 1

Linnaomavalitsuse valijate aktiivsus linnades 1892—1914 *

Aastad	Valimistest võttis osa		Valimistest võttis osa	Valimistest võttis osa		Valimistest võttis osa	Valimistest võttis osa		Valimistest võttis osa	Valimistest võttis osa		Valimistest võttis osa	Valimistest võttis osa										
	Arv	%		Arv	%		Arv	%		Arv	%		Arv	%	Arv	%	Arv	%					
1892	1352	613	45,3	1896	1538	511	33,2	1900	1697	753	44,4	1904	2031	1258	61,9	1909	2191	1473	67,2	1913	2316	1711	73,9
1894	876	357	40,8	1898	1113	513	46,1	1902	1162	717	61,7	1906	1231	957	77,7	1910	1397	1122	80,3	1914	1527	1350	88,4
1893	250	91	36,4	1897	259	75	28,9	1901	308	73	23,3	1905	496	352	71,0	1909	567	469	82,7	1913	661	620	93,8
1893	460	75	16,3	1898	236	55	23,3	1902	233	70	30,0	1906	264	130	49,2	1910	261	134	51,3	1914	250	206	82,4
1893	148	66	44,6	1898	183	51	27,8	1902	196	41	20,9	1906	269	98	36,4	1909	189	118	62,4	1914	262	161	61,5
1893	151	50	33,1	1897	189	103	54,5	1901	251	188	74,9	1906	442	326	73,8	1910	482	342	71,0	1914	632	395	62,5
1894	146	78	53,4	1898	163	120	73,6	1902	196	112	57,1	1907	195	101	51,3	1910	210	149	71,0	1914	293	231	78,8
Kuressaare	...	...	...	1897	419	64	15,2	1901	322	71	22,0	1905	341	121	35,5	1910	349	199	57,0	1914	366	167	45,9

* Tabeli koostamiseks on kasutatud RAKA, f. 2566, nim. I, s. ü. 684, l. 28, 29; s. ü. 1093, l. 59; s. ü. 1128, l. 113—117; f. 2583, nim. I, s. ü. 44, l. 30; s. ü. 70, l. 10, 20; s. ü. 102, l. 19—21; s. ü. 143, l. 35, 57—63; f. 2623, nim. I, s. ü. 435, l. 33—53, 164—169; s. ü. 527, l. 78; s. ü. 548, l. 77—95, 100—118, 134—136; s. ü. 601, l. 11—13, 215—239; s. ü. 668, l. 291—296; s. ü. 723 I, l. 461; s. ü. 723 II, l. 1—60; s. ü. 739, l. 5; f. 3366, nim. I, s. ü. 170, l. 195; s. ü. 248, l. 60—66, 143; f. 3569, nim. I, s. ü. 146, l. 81, 82; s. ü. 252, l. 77—87; s. ü. 261, l. 1—15; s. ü. 292, l. 51, 52; s. ü. 293, l. 17—26, 43, 44; s. ü. 294, l. 33—42, 56—63; f. 3584, nim. I, s. ü. 169, l. 2, 3; f. 3780, nim. I, s. ü. 533, l. 33, 34, 67; s. ü. 534, l. 12, 13; s. ü. 535, l. 10—14, 21, 22; s. ü. 536, l. 10—11; s. ü. 537, l. 112; s. ü. 538, l. 146, 147, 153; s. ü. 714, l. 47, 84; TLA (= Tallinna Linna Riiklik Arhiiv), f. 195, nim. 2, s. ü. 408, l. 37—53; s. ü. 897, l. 35—51; s. ü. 1686, l. 2, 22—26, 349—372; Отчет Перновской городской управы за 1905 год. Пернов, 1906; «Эстляндские губернские ведомости», 29 июня 1893, 6 дек. 1901, 4 апр. 1902, 23 марта 1906, 30 окт. 1909 (Особое при- бавление), 1 апр. 1910 (Приложение); «Valgus» 11. jaan. 1894, 16. dets. 1897; «Olevik» 4. märtsil 1891; «Postimees» 18. ja 26. jaan. 1902, 22. dets. 1909, 23. märtsil 1910, 10. mail 1910, 20. dets. 1913, 30. mail 1914; «Revalsche Zeitung» 17. Mai 1906; Tartu, lk. 155—162; H. Kruus, lk. 114—116 leiduvaid andmeid.

Seda võimalust sakslastest koosnevad linnavalitsused kasutasidki, jättes osa eestlasi nimekirjadest välja.

Tavaliselt algaski valimisvõitlus nimekirjade koostamisest. Linnaomavalitsuste valimiste arhiivmaterjalides on hulgaliselt säilinud eesti valijate kaebusi kubernerile selles küsimuses. Kuna valimiste²⁰ läbiviimine oli usaldatud linnavalitsuse poolt määratud isikutele, siis ei olnud välistatud ka valimistulemuste võltsimise võimalus. Eriti agaralt kasutas kõiki neid võimalusi sakslastest koosnev linnavalitsus Tartus, millel peatume lähemalt allpool.

1892. aasta valimisseadus oli eesti kodanlusele siiski kasulik, andes talle eestlastest kinnisvaraomanike arvu suurenemise korral reaalseid lootusi valimistel edu saavutada.²¹

XIX sajandi 90-ndatel aastatel ei toimunud radikaalseid nihkeid eesti linnakodanluse poliitilises arengus. Tallinnas, Pärnus, Rakveres, Haapsalus ja Kuressaares langes valijate aktiivsus veelgi (vt. tab. 1), Tartus, Valgas, Võrus, Viljandis ja Narvas aga suurenes valimistest osavõtt mõnevõrra. Nagu 80-ndail aastail, nii selgub nüüdki valimistest osavõtnute nimekirjadest, et just eesti valijad olid passiivsed.²²

Iseloomulik on seegi fakt, et Tartus puudus 1891. ja 1894. aasta valimistel eesti opositsioon. 1898. aastal see küll oli, kuid esines nõrgalt ja kahvatult.²³

90-ndail aastail suurenes linnarahvastikus eestlaste osatähtsus, samuti eestlastest kaupmeeste, ettevõtjate ja kinnisvaraomanike arv ja majanduslik jõukus. Need kapitalismi arengust tingitud nähtused tõid kaasa klassisolidaarsuse ja rahvustunde tugevnemise, mis viis ka poliitilise võitluse intensiivistumisele sakslastega sajavahetusel.

Sel ajal hakkas tugevnev eesti linnakodanlus eriti Valgas ja Tallinnas tegema pingutusi, et võimu linnaomavalitsustes sakslastelt üle võtta. Linnaomavalitsustes enamuse saavutamine aga oli võimalik alles siis, kui eestlased olid valimisõiguslike hulgas saavutanud arvilise ülekaalu. Valijate nimekirjade rahvusliku koosseisu jälgimine näitab, et Valgas saavutati vajalik arvuline ülekaal juba XIX sajandi lõpul,²⁴ Tallinnas ja Võrus XX sajandi algul,²⁵ Tartus ja Haapsalus alles 1906. aasta valimisteks.²⁶ Rakveres, Paides ja Viljandis saavutasid eestlased valijate nimekirjades ülekaalu 1910.,²⁷ Pärnus 1913.²⁸ ja Kuressaares 1914. aastal.²⁹

Seega olid Esimese maailmasõja eel kõigis Eesti linnades peale Narva, kus majanduslikult ja poliitiliselt domineeris vene kodanlus, kujunenud objektiivsed tingimused eesti enamuse saavutamiseks linnaomavalitsuse valimistel.

Valimiskampaania toimus väliselt rahvusliku erapooletuse sildi all. Võitlevad pooled deklareerisid tavaliselt, et nende eesmärgiks ei ole mitte erakondlikud huvid, vaid linnaasjade parem korraldamine. «Uuenduste nõudjana» esines tavaliselt eesti opositsioon. Tegelikult aga oli valimisvõitlusel selgelt rahvuslik iseioom. Valijate eelkoosolekud, kus esitati ja kinnitati kandidaate, toimusid saksa ja eesti valijatel eraldi. Ka valimistel hääletati enamasti oma rahvusest kandidaatide poolt. Volikogudes moodustusid fraktsioonid rahvuse järgi, kusjuures vene kodanlus blokeerus kas eestlaste või sakslastega. Kadakad hääletasid valimistel tavaliselt baltisakslaste poolt ning eriti väikelinnades otsustasidki nende hääled sageli valimiste tulemuse.

Oma esimese poliitilise võidu saavutas eesti linnakodanlus Valgas 1901. aastal toimunud linnaomavalitsuse valimistel. Eestlased ja lätlased said volikogus absoluutse

²⁰ Iga kandidaat hääletati eraldi, kasutades selleks erinevat värvi kuulikesi.

²¹ Valimisõiguslikest moodustasid kinnisvaraomanikud ca 90%.

²² Vt. RAKA, f. 2623, nim. 1, s.-ü. 527, l. 78 jj.; f. 3584, nim. 1, s.-ü. 169, l. 2, 3; f. 2566, nim. 1, s.-ü. 684, l. 58, 59.

²³ Tartu, lk. 155.

²⁴ Valgamaa. Eesti maadeteaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus V. Tartus 1932, lk. 495.

²⁵ «Teataja» 23. jaan. 1902.

²⁶ RAKA, f. 2623, nim. 1, s.-ü. 601, l. 11—33; f. 2583, nim. 1, s.-ü. 70, l. 10 andmeil.

²⁷ «Эстляндские губернские ведомости». Приложение к № 13 от 1 апреля 1910; «Weissensteiner Anzeiger» 12. März 1910; RAKA, f. 3780, nim. 1, s.-ü. 375, l. 6, 7.

²⁸ RAKA, f. 3569, nim. 1, s.-ü. 261, l. 1—15 andmeil.

²⁹ RAKA, f. 2566, nim. 1, s.-ü. 1128, l. 113—117 andmeil.

enamuse.³⁰ Volikogu eelmisest koosseisust valiti uuesti vaid üks volinik — ja seegi oli eestlane. Linnapeaks valiti V. v. Dahl³¹ asemel II gildi kaupmees proviisor J. Märtson, tema asetäitjaks ja linnanõunikuks II gildi kaupmees M. Alver.³²

1906. aasta valimistel said eestlased Valgas 38-st volinikukohast 30,³³ surudes taga-plaanile lätlased, kes said vaid 5 kohta,³⁴ kuigi nad moodustasid $\frac{1}{3}$ valijaist. See põhjustas konflikti kohaliku eesti ja läti kodanluse vahel.

1910. aasta valimistel oli valimisõigus 230 eestlasel, 170 lätlasel ja 80 teistes rahvustesse kuuluvatel. 48-le kohale seati üles ennekuulmatu arv kandidaate — 170, s. t. et iga teine valimistest osavõtja tahtis saada volinikuks. Kuna saksavastase ühisrinde vajadust enam polnud, pörkusid valimistel kokku eesti ja läti kodanluse mitmesuguste grupeeringute huvid. Äge võitlus käis «mäe»- ja «allmeeste» vahel küsimuse ümber, kuhu ehitada turuplats. Volikogusse valiti üheksa ülikooli haridusega eestlast. Kui palju eestlasi üldse valiti, selle kohta ei ole õnnestunud leida andmeid.

1914. aasta valimistel oli nimekirjas 319 eestlast, 230 lätlast, 48 sakslast ja 35 vene-last.³⁵ Eestlased said 36 volinikukohta, ülejäänud ainult neli.

Tallinnas tuli vene kodanlusega blokeerunud eesti kodanlus võimule 1904. aastal. Kuna valimisvõitlust Tallinnas aastail 1877—1904 on üksikasjalikult käsitletud H. Kruus oma eespool mainitud artiklis, siis lisame vaid, et järgmistel valimistel püüdis baltisaksa kodanlus kaotatud positsioone tagasi võita. Nad muretsesid juurde fiktiivseid kinnis-varasid,³⁶ kuid eesti kodanluse ja väikekodanlike keskkihtide areng oli kiire ja nagu selgub tabelist 2, säilis linnavalimistel eesti-vene bloki ülekaal.

Tallinna linnavolikogu rahvusliku koostise muutumist ja eestlaste osatähtsuse düna-mikat selles näitab tabel 3.

Tallinnas kujunes eesti kodanlus nii majanduslikult kui ka poliitiliselt klassiks 1905. aasta revolutsiooni eel.

Valimised Tartus XIX sajandi 80.—90-ndail aastail näitasid, et sinne eesti kodan-lus oli nõrk ja organiseerimata. Valijate aktiivsus III klassis langes pidevalt: 1882. aastal oli see 67,0, 1886. aastal 48,6 ja 1891. aastal vaid 32,4 protsenti hääleõiguslikest.³⁷ Eesti kodanlusel puudus ka kindel poliitiline programm. Et eesti erakonna juhid sakslastele ohtlikud ei olnud, näitab seegi, et 1886. aasta valimistel sai A. Grenzstein 704 häälest pooled sakslastelt.³⁸ K. A. Hermann sai veel 1898. aasta valimistel sakslastelt ca 250 häält.³⁹ Mõlemad nad pääsesid volikogusse ainult tänu sakslaste häälele. See tõsiasi iseloomustab ilmekalt 80.—90-ndail aastail Tartus rahvuslike ja poliitiliste jõudude vahe-kordi, saksa ülemvõimu kõigutamatus ja eesti kodanluse jõuetust.

Pärast J. Tõnissoni asumist «Postimehe» toimetaja kohale 1896. aastal hakati Tartu kodanlikes ringkondades pöörama enam tähelepanu poliitilistele küsimustele. Soov pää-seda volikokku viis J. Tõnissoni 1902. aasta valimiste eel kompromissile sakslastega.⁴⁰ Kokkuleppe kohaselt sai Tõnissoni erakond volikogus 20 kohta, s. t. $\frac{1}{3}$. «Postimees» nimetas kokkulepet kiiduväärseks ja polemiseerides selle kritiseerijatega väitis, et «Eesti

³⁰ Eestlased said 12, lätlased 12 ja venelased 5 volinikukohta. Sakslased ei saanud seekord mitte ühtegi kohta. («Postimees» 11. det. 1901; vt. ka RAKA, f. 3366, nim. 1, s.-ü. 81, l. 129—136.)

³¹ V. v. Dahl oli linnapeaks aastail 1888—1901.

³² Nende kohta vt. RAKA, f. 3366, nim. 1, s.-ü. 81, l. 146—149, 154, 155.

³³ «Postimees» 27. jaan. 1910.

³⁴ Sealsamas.

³⁵ «Postimees» 9. juulil 1914.

³⁶ Linnapea V. Lenderi kirjas kubernerile 4. detsembrist 1912 on ära toodud 160 fiktiivse kinnisvaraomaniku nimed. (Vt. TLA, f. 195, nim. 2, s.-ü. 1686, l. 22—26.)

³⁷ RAKA, f. 2623, nim. 1, s.-ü. 364, l. 31—41, 103, 104, 167—176, 216—223; Tartu, lk. 153.

³⁸ RAKA, f. 2623, nim. 1, s.-ü. 364, l. 95, 96.

³⁹ Sealsamas, s.-ü. 527, l. 77—80, 134—136.

⁴⁰ Sealsamas, s.-ü. 548, l. 60—62. (Saksa ja eesti valimiskomiteede ühine kiri linna-peale, mis sisaldab ühiselt esitatud linnavolinike kandidaatide nimekirja. Eestlaste poolt on kirjale alla kirjutatud J. Tõnisson, G. Goldmann, H. Margens, A. Paldrock, M. Martna, K. Nurk. Vt. ka «Postimees» 10. ja 23. jaan. ning 6. veebr. 1902.)

Tabel 2

Häälte jagunemine Tallinna linnaomavalitsuse valimistel 1904—1913*

Aastad	Hääli anti	
	eesti-vene blokile	sakslastele ja kadakatele
1904	661—835	477—607
1909	678—964	677—783
1913	875—982	695—818

* Tabel on koostatud «Городское хозяйство Ревеля 1905—1915, ч. I» lk. 83 andmete alusel.

Tabel 3

Tallinna linnavolikogu rahvusliku koostise dünaamika aastail 1900—1913*

	1900. a.		1904. a.		1909. a.		1913. a.	
	Arv	%	Arv	%	Arv	%	Arv	%
Eestlasi	9	15,0	38	63,4	38	63,4	47	58,8
Sakslasi	47	78,3	17	28,3	14	23,3	28	35,0
Venelasi	4	6,7	5	8,3	8	13,3	5	6,2
K o k k u	60	100,0	60	100,0	60	100,0	80	100,0

* Tabel on koostatud H. Kruus lk. 116 ja «Городское хозяйство Ревеля 1905—1915, ч. I» lk. 84 andmeil.

erakonnal oma tuleviku ja üleüldsuse seisukohalt mitte täiesti soovitatav ei oleks olnud praegusel ajal meie linna omavalitsuses enamust oma kätte kiskuda. Sest kui enamust eestlaste käes oleks, siis langeks ka kõik vastutus linna-asjade õiendamise poolest just algaja Eesti erakonna pääle.»⁴¹ Tegelikult oli see vaid ettekääne kokkulepluse õigustamiseks, kuna 1902. aastal oli eestlasi valimisõiguslike hulgas sakslastest vähem ning neil polnudki võimalik volikogus enamust saavutada. H. Kruus on seda 1902. aasta valimiste eel sõlmitud kokkulepet tabavalt nimetanud «Eesti ringkondade ühiskondliku jõuetustunde paljastuseks».⁴² Faktiks jääb, et eesti liberaalne kodanlus Tartus alustas aktiivset poliitilist tegevust XX sajandi algul sakslastega kokkuleppimise ja lähenemiskatsete vaimus.

Linnapea valimistel hääletas Tõnissoni fraktsioon senise linnapea, tuntud tagurlase V. v. Grewingki poolt.⁴³ Vana linnavalitsus valiti täies koosseisus tagasi⁴⁴ ja sinna ei pääsenud ühtki eestlast. Eesti erakonna kokkuleppepoliitikat tabas täielik fiasko. Eestlaste väljajätmine linnavalitsusest pani aluse eestlaste vastuolude teravnemisele saksa enamuse ja linnavalitsusega. Et J. Tõnisson hakkas volikogus üha enam sakslastele kallale tungima, otsustasid viimased, vaatamata teatud lähenemisele 1905. aasta revolutsiooni päevil, eesti opositsiooni juhid ja ägedamad rahvuslased 1906. aasta valimistel välja lülitada.

⁴¹ «Postimees» 6. veebr. 1902.

⁴² H. Kruus, Jaan Tõnisson Eesti kodanluse juhina. Tartus 1921, lk. 36.

⁴³ «Postimees» 5. apr. 1902. V. v. Grewing oli linnapeaks aastail 1898—1917.

⁴⁴ Linnasekretäriks valiti A. v. Schmidt, linnanõunikuks E. Neckmann.

8. jaanuaril 1904 loodi Tartus alaline saksa valimisbüroo,⁴⁵ kellele juba asutamiskoosolekul tehti peamiseks ülesandeks teha kõik, et eesti opositsioon 1906. aasta valimistel ei võidaks.⁴⁶

Vaatamata sellele, et eesti kodanluse organiseeris ka oma valimisbüroo ja «Postimees» tegi ägedat kihutustööd, jäi võit 1906. aastalgi sakslastele, kuigi valijate nimekirjas oli eestlasi sakslastest rohkem. Saksa linnavalitsus lõpetas valimispiletite väljaandmise sihilikult enne aega, võttes nii osal eestlastest võimaluse valimistest osa võtta.⁴⁷ Sakslaste võidule aitas kaasa seegi, et osa eesti valijaid, peamiselt majaomanikud, sõltus majanduslikult sakslastest, kes ähvardasid neile majade obligatsioonid üles ütelda, kui nad eestlaste poolt hääletavad. Enamik venelasigi andis oma hääled sakslastele. Erinevalt Tallinnast ei kujunenud Tartus poliitilist blokki eesti ja vene kodanluse vahel. Aktiivsemad eesti tegelased, nagu J. Tõnisson, K. E. Sööt, O. Rütli, K. Koppel ja mitmed teised, ei saanud vajalikul hulgal hääli ega pääsenud volikokku. Endise 20 eestlase asemel valisid sakslased volinikeks vaid 13 mõõdukat eestlast, keda nad ise olid ka kandidaatideks üles seadnud.⁴⁸

Häälte jagunemisest linnaomavalitsuse valimistel Tartus annab ülevaate tabel 4.

Tabel 4

Häälte jagunemine linnaomavalitsuse valimistel Tartus 1898—1914 *

Aastad	Eestlased	Sakslased
1898	150	390
1902	440	540
1906	435	524
1910	440	680
1914	518	809

* Tabel on koostatud RAKA, f. 2623, nim. 1, s.-ü. 527, l. 134—136; s.-ü. 548, l. 136, 179; s.-ü. 601, l. 168—172, 267—271; s.-ü. 668, l. 313, 314, 400, 401; Tartu, lk. 156—162; «Postimees» 21. veebr. 1906; 27. veebr. 1910; 5. veebr. 1914 andmeil.

Nagu tabelist 4 nähtub, oli 1906. aasta valimistel saksa enamus vaid 90-hääleline. Oma valimisbüroo mahitusel olid sakslased juurde saanud 60 fiktiivset häält.⁴⁹ Kui sellele lisada nende parem organiseeritus, tugevam rahvuslik distsipliin ja sellest tulenenud kõrgem valimistest osavõtu protsent,⁵⁰ siis on eesti kodanluse kaotuse põhjused selged.

1910. aasta valimistel, mille kohta meil juba andmed on olemas, kuulus valimisõiguslike nimekirja 660 sakslast, 609 eestlast, teistest rahvustest valijaid oli 123.⁵¹ Kuna eestlaste hulgas suurenes kinnisvaraomanike arv kiiremini kui sakslaste hulgas, siis muretsesid sakslased majade formaalse jaotamise teel aastail 1906—1910 juurde 80 häält, saavutades sel viisil arvilise ülekaalu. Neil valimistel suurenes sakslaste enamus 240-ni, s. t. 2,5-kordistus eelmiste valimistega võrreldes. Kõrvutades valimisõiguslike eestlaste ja sakslaste arvu eesti ja saksa kandidaatide poolt antud häälte arvuga (vt. tab. 4), näeme, et sakslaste osavõtt valimistest oli seegi kord tunduvalt suurem. Osa eestlasi,

⁴⁵ RAKA, f. 843, nim. 1, s.-ü. 1, l. 1. Valimisbüroo esimeheks oli A. v. Tiedeböhl, sekretäriks R. Otto.

⁴⁶ Sealsamas, l. 2.

⁴⁷ K. Partsi kaebuses Liivimaa kubernerile on nende arvuks märgitud 150. (RAKA, f. 2623, nim. 1, s.-ü. 601, l. 288.)

⁴⁸ «Postimees» 21. veebr. 1906; RAKA, f. 2623, nim. 1, s.-ü. 739, l. 168—172, 267—271.

⁴⁹ RAKA, f. 2623, nim. 1, s.-ü. 601, l. 142 (J. Tõnissoni kaebus Liivimaa kubernerile).

⁵⁰ Vt. sealsamas, s.-ü. 739, l. 215—239 (valimistest osavõtjate nimekiri).

⁵¹ RAKA, f. 843, nim. 1, s.-ü. 2, l. 299.

eriti õllepoepidajad ja majaomanikud, kelle majas õllepood asus, andsid hääled sakslastele.⁵²

1914. aasta valimistel oli valimisõigus 800 sakslasel ja 797 eestlasel.⁵³ Jällegi võib kindlalt väita, et sakslaste majaomanike arv oli kiiresti suurenenud just fiktiivsete kinnisvaraomanike arvel. J. Adamsoni kaebuses Liivimaa kubernerile on märgitud 300, K. E. Söödi kaebuses 400 fiktiivset kinnisvaraomanikku.⁵⁴ Ilmselt on need arvud mõnevõrra liialdatud, sest on teada, et 1912. aasta suvel ja sügisel vormistati vaid 182 tehingut, millega kinnisvarade haldamisõigus anti fiktiivselt.⁵⁵ Need sooritati 3. novembriks, s. t. aasta enne valijate nimekirjade avaldamist, nagu seda valimisseadus ette nägi.⁵⁶ Sellised tehingud said võimalikuks vaid seetõttu, et Jurjevi-Võru krepostiosakonna sekretäriks oli Tartu linnavolikogu liige Fr. Otto, kes kinnitas kõik sakslaste kinnisvarade «jaotamised», eestlaste omad aga lükkas tagasi.

Sakslased valmistusid neiks valimisteks eriti hoolikalt. Kirjad kinnisvaraomanikele valimistest osavõtu kohta saadeti Riiga, Venemaale ja isegi välismaale. Valimiskampaania läbiviimine Eduerakonna poolt aga oli veelgi loium kui 1910. aastal. Neist viimastest Veebruarirevolutsiooni-eelsetest valimistest võtsid saksiased osa peaaegu 100-protsendiliselt, eestlastest tuli valima ainult ca 70 protsenti. Seetõttu said sakslaste kandidaadid 290—300 enamhäält.

Mitmete objektiivsete ja subjektiivsete põhjuste tõttu jäi Eesti suuruselt ja tähtsusest teises linnas, rahvusliku kultuuri ja hariduse keskuses Tartus võim sakslaste kätte kuni 1917. aasta Veebruarirevolutsioonini, kuigi sinne eesti kodanlus oli poliitilisi ja ideoloogilisi klassitunnuseid ilmutanud juba XX sajandi algul, seega samal ajal kui Tallinna kodanluski.

Pärnus langes valijate aktiivsus 90-ndatel aastatel pidevalt ja saavutas madalseisu 1901. aasta valimistel, mil valimas käis vaid 23,3 protsenti valimisõiguslikest (vt. tab. 1).

Valimiskoosolekute protokollidest näeme, et valimas ei olnud käinud peamiselt eestlased. Hästi iseloomustas sajandi algul Pärnus valitsevat poliitilist olustikku «Postimehe» Pärnu kirjasaatja, kes sõnumis «Pärnus valimised alati vagusad» kirjutas: «Siin on see nii nimetatud «Saksa element» alles linnavalitsuse asjus monopoli pidamas, sest võistlejaid temal olemas polegi... Eesti sugu valijaid on küll õige hulk, aga need on kas sakste killas ehk on jälle nii teadmatud või hoolimatud linna omavalitsuse asjus, et teistel nendest midagi karta ei ole.»⁵⁷

Pärnu linnavolikogu liikmete nimekirju jälgides näeme, et seal andis tooni kaubanduslik suurkapital. Kuigi kaupmehed ja töösturid moodustasid Pärnus valimisõiguslikest vaid ca 10 protsenti, oli neil volikogus näiteks 1897. aastal 40 protsenti kohtadest.⁵⁸ Väga iseloomulik on, et linnavalitsuse koosseis XIX sajandi 80-ndaist aastaist kuni 1913. aastani peaaegu üldse ei muutunud. 1913. aastani oli linnapeaks O. Brackman, linnanõunikuks F. Rambach ja linnasekretäriks E. Simson. Esimeseks linnanõunikuks ja linnapea abiks oli 1905. aastani Audru mõisnik Pilar von Pilchau, siis asus tema kohale suurkaupmees G. Ammende. Kõik nad olid suurkodanluse esindajad.⁵⁹

Võrreldes valimistega 1901. aastal, suurenes eestlaste osavõtt valimistest 1905. aastal 3-kordseks (vt. tab. 1).

Samal aastal võtsid linnaomavalitsuse valimised Pärnus esimest korda parteipoliitilise võitluse ilme. Seda konstateeritakse ka linnavalitsuse ametlikus aruandes.⁶⁰ Eduerakonna kihutustööle vaatamata lõppesid 1905. aasta linnaomavalitsuse valimised eesti opositsiooni nabi lüüasaamisega: saadi vaid 10—20 häält vähem kui sakslased. Sakslasi päästis

⁵² «Postimees» 27. veebr. 1910.

⁵³ RAKA, f. 843, nim. 1, s.-ü. 3, l. 122.

⁵⁴ RAKA, f. 2623, nim. 1, s.-ü. 723 I, l. 281.

⁵⁵ Sealsamas, l. 462; vt. ka f. 843, nim. 1, s.-ü. 3, l. 97.

⁵⁶ RAKA, f. 2623, nim. 1, s.-ü. 723 I, l. 462.

⁵⁷ «Postimees» 1. det. 1901.

⁵⁸ Отчет Перновской городской управы за 1897 год. Пернов, 1898.

⁵⁹ Nende kohta vt. lähemalt RAKA, f. 3569, nim. 1, s.-ü. 295, l. 122—130.

⁶⁰ Отчет Перновской городской управы за 1905 год. Пернов, 1906, lk. V.

kindlast lüüasaamisest nn. Keskerakond, kes esines omaette valijate nimekirjaga. Linnavalikogusse pääsesid vaid need eestlased, kelle poolt hääletasid ka sakslased.⁶¹

1909. aastal tegi eesti kodanlus uue katse linnavalitsust enda kätte haarata. Valimistele eelnes äge kihutustöö. Esinedes eesti valijate ees Pärnus, rõhutas Eduerakonna juht J. Tõnisson vajadust linnavalitsus üle võtta.⁶² Ka sakslased tegutsesid energiliselt. 1908. aastal sõlmisid nad paari kuuga 32 lepingut kinnisvarade eluaegseks kasutada andmiseks.⁶³ Linnanõunik G. Ammende jaotas oma kinnisvara koguni kaheksale isikule aastamaksuga à 4 rubla, samal ajal kui tegelik maks oleks pidanud olema 500—5000 rubla.⁶⁴

18. detsembril 1909 toimunud valimistel, millest osavõtt oli 82,7 protsenti, hääletas Keskerakond, kuhu kuulusid kadakad (eesotsas A. Klein), sakslaste poolt.⁶⁵ Et kadakaid Pärnus palju oli, selgub ka kohaliku saksa seltsi liikmete nimekirjast.⁶⁶ Umbes 75 eestlaste häält tõi sakslastele nende poolt lendulastud kuuldus, et eestlastest koosnev linnavalitsus kavatsevat võimu enda kätte saades piirata alkoholimüüki. See viis ärevusse ja kallutas sakslaste poolt hääletama alkoholimüügist huvitatud eestlastest majaperemehed ja kaupmehed.⁶⁷ Seegi kord olid esikohal eesti kodanluse taskuhüvid. Vana linnavalitsus valiti täies koosseisus tagasi.⁶⁸ Sel puhul kirjutas «Postimees»: «Huvitav ja õpetlik on ka see fakt, et Eesti jõukamad sakste sabas jooksevad.»⁶⁹

Alles 1913. aasta detsembris valiti linnavalikogusse 31 eestlast ja 26 sakslast. Eduerakonna juhid. «Postimehe» Pärnu väljaande toimetaja J. Karu ja advokaat Reiman said vähe häält.⁷⁰ See kajastab kohaliku väikekodanluse rahulolematust Eduerakonna poliitikaga ja selle partei autoriteedi langust.

Võrus saavutasid eestlased valimisõiguslike hulgas enamuse juba 1901. aastal.⁷¹ 78-st valimistest osavõtnust oli eestlasi 44.⁷² Kuna aga osa eestlaste häälendas sakslaste poolt, jäi võit viimastele. Neil valimistel esitasid eestlased esmakordselt oma kandidaadid ja said viis saadikukohta, s. o. 1/4 nende kohtade üldarvust.⁷³

1906. aasta valimistest võttis osa 66,7 protsenti valijatest. Eestlased said 58—104, sakslased 63—64 häält.⁷⁴ Volikogusse valiti 21 eestlast ja kaks sakslast. Linnapeaks valiti eesti enamuse häältega endine sakslasest linnapea E. Schulz, tema abiks sai A. Tiganik ja linnanõunikeks R. Pihlak ning W. Beick.

1909. aastal oli valimisõiguslikke 171, valimisest võttis neist osa 103 ehk 60,2 protsenti.⁷⁵ Volikogusse valiti 16 eestlaste kõrval seitse sakslast — need, kelle kandidatuur oli vastuvõetav ka eestlastele.

1913. aastal võttis valimisest osa 86,6 protsenti valimisõiguslikest. 82-st eestlasest käis valimas 70, 45-st sakslasest 40.⁷⁶ Volikogusse valiti 23 eestlast ja neli sakslast.

Sajandi algul paistis Haapsalu silma valijate eriti madala aktiivsusega. 1902.

⁶¹ RAKA, f. 3569, nim. 1, s.-ü. 295, l. 1, 2, 64—73, 99—101; vt. ka Список лиц избранных в гласные Перновской городской думы и в кандидаты к ним на четырехлетие 1905—1909. «Лифляндские губернские ведомости», 4 января 1906, lk. 9.

⁶² «Postimees» 11. dets. 1909.

⁶³ RAKA, f. 3569, nim. 1, s.-ü. 296, l. 77—87. (J. Karu, J. Janseni jt. kaebus kuberneriile, koopia.)

⁶⁴ Sealsamas, l. 78.

⁶⁵ Vt. «Postimees» 13.—17. veebr. 1914. Keskerakonda kuulus ca 60 eesti valijat.

⁶⁶ Sellest lähemalt vt. «Postimees» 12. mail 1914.

⁶⁷ «Postimees» 22. dets. 1909.

⁶⁸ «Tallinna Uudised» 21. dets. 1913.

⁶⁹ «Postimees» 28. jaan. 1910.

⁷⁰ «Postimees» 20. dets. 1913.

⁷¹ «Teataja» 23. jaan. 1902.

⁷² «Postimees» 9. dets. 1901.

⁷³ Võrumaa. Eesti maateaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus II. Tartu, 1926, lk. 464; «Postimees» 15. dets. 1901.

⁷⁴ «Postimees» 10. jaan. 1906.

⁷⁵ «Postimees» 29. dets. 1905.

⁷⁶ «Postimees» 10. ja 20. dets. 1913.

aasta valimistest võttis osa ainult 49 valijat ehk 20,9 protsenti.⁷⁷ Haapsalu eesti kodanlus alustas pealetungi 1906. aasta valimistel. Vaatamata sellele, et kadakad esinesid n.ö. keskparteina ja palju eesti valijaid jäi «sõjaseaduse hirnu tõttu» tulemata,⁷⁸ said eestlased volikogus 29-st kohast 14. Linnapeaks valiti krahv E. Ungern-Sternbergi asemel G. v. Krusenstiern, linnasekretäriks J. E. Mühlenkamf.⁷⁹

1909. aastal olid 118 hääletanust üle poole eestlased,⁸⁰ mistõttu saadi enamus volikoguski, kus eestlasi oli 15, sakslasi vaid üheksa.⁸¹ Linnapeaks ja sekretäriks jäid endised, linnapea abiks sai eestlane vandeadvokaat A. Eldring.

1914. aastal moodustasid eestlased juba $\frac{2}{3}$ valimistest osavõtnuist⁸² ja nad said volikogus 19 kohta.⁸³ Linnapeaks valiti taas G. v. Krusenstiern.⁸⁴

Rakveres oli valijate aktiivsus madal (vt. tab. 1). Peasjalikult olid eestlased need, kes valimisõigust ei kasutanud.⁸⁵ Suur mõju oli siin kadakatel, kes «Postimehe» sõnade järgi «ei soovi uuendusi».⁸⁶

1910. aasta valimistel said eesti kandidaadid ainult 5–10 häält vähem.

1914. aastal tõusis valimistest osavõtt eestlaste arvel 51,3 protsendilt 1910. aastal 82,4 protsendile. Eesti kandidaadid said 123, sakslased 85 häält. Seega läks enamus volikogus eestlaste kätte.⁸⁷

Paides toimusid linnaomavalitsuse valimised vähese pingega. 1901. aastal toimunud valimistest võttis osa vaid 29,9 protsenti valijaist.⁸⁸ Linnavalitsuse moodustas saksa kodanluse ja kadakate blokk: linnapeaks sai O. Brasche, linnapea abiks A. Adamson, linnanõunikuks M. Koik ja linnasekretäriks T. Schröder.⁸⁹

1906. aastal suurenes valimistest osavõtt küll 58,6 protsendile (193-st käis valimas 113), kuid suur osa valimisõiguslikest eestlastest jäi valimistest eemale.⁹⁰ Vana linnavalitsus valiti täies koosseisus tagasi.

1910. aastal oli nimekirjas 117 eestlast, 84 sakslast ja 4 venelast.⁹¹ Valimistest võttis osa 127 valijat (62%). Et eestlaste kandidaadid said alla 50 hääle,⁹² osutab eestlastest valijate vähesele aktiivsusele. Eestlastest läksid läbi vaid need, kes ka sakslaste poolt olid esitatud.

1914. aasta valimisteks hankisid sakslased 20 häält juurde ning olid nimekirjas esindatud võrdselt eestlastega. Seekord eestlased oma kandidaate üldse ei esitanud. «Möödukate» eestlaste ja sakslaste vahel sõlmiti kompromiss, mille kohaselt eestlased said volikogus $\frac{1}{4}$ kohtadest. Sel puhul kirjutati Paidest «Postimehele»: «Vanameelne tagurlik saksa erakond on siin seni ainult sellepärast valimistel võidule pääsenud, et Eesti seltskonnas selgroota olek ja orjameelsus suurel määral nähtavale tulevad.»⁹³

Viljandis esitasid eestlased oma kandidaadid juba 1894. aastal, samuti kõigil järgmistel valimistel.⁹⁴ Siiski püsis seal võim kindlalt saksa kodanluse käes. «Teataja» kirjasaatja kirjutab, et seal «valitseb keskaegne «kastiseisus». Jäme ots on saksameelsete literaatide ehk haritlaste käes.»⁹⁵

⁷⁷ «Teataja» 5. jaan. 1902.

⁷⁸ «Postimees» 9. jaan. 1906.

⁷⁹ «Ristirahva Pühapäeva Leht» 21. jaan. 1910.

⁸⁰ Arvutatud RAKA, f. 2583, nim. 1, s.-ü. 102, l. 19–21 andmete järgi.

⁸¹ «Эстляндские губернские ведомости», 14 февр. 1910.

⁸² Arvutatud RAKA, f. 2583, nim. 1, s.-ü. 143, l. 57–63 andmete järgi.

⁸³ Ankeetandmed nende kohta leiduvad RAKA, f. 2583, nim. 1, s.-ü. 143, l. 89–93.

⁸⁴ Tema kohta vt. lähemalt sealsamas, l. 70–71.

⁸⁵ «Ristirahva Pühapäeva Leht» 20. mail 1910.

⁸⁶ «Postimees» 3. veebr. 1910; vt. ka «Postimees» 8. mail 1906.

⁸⁷ «Postimees» 30. mail 1914.

⁸⁸ «Weissensteiner Anzeiger» 12. Jan. 1902.

⁸⁹ «Postimees» 15. veebr. 1902.

⁹⁰ «Weissensteiner Anzeiger» 27. Febr. 1906; «Postimees» 28. veebr. 1906.

⁹¹ «Weissensteiner Anzeiger» 12. März 1910.

⁹² «Postimees» 15. märtsil 1914.

⁹³ Sealsamas.

⁹⁴ Vt. RAKA, f. 3780, nim. 1, s.-ü. 533, l. 39; s.-ü. 534, l. 25; s.-ü. 535, l. 63; s.-ü. 537, l. 104.

⁹⁵ «Teataja» 16. märtsil 1902.

1907. aasta valimistel jäi suurem osa eesti valijaid valimistest eemale.⁹⁶

Valimisõiguslike hulgas saavutasid eestlased ülekaalu 1910. aastal, mil 210-st valimisõiguslikust oli eestlasi ca 110.⁹⁷ Kuna osa eestlasi hääletas sakslaste poolt, pooled aga valima ei tulnud, siis said eesti kandidaadid 38—53, sakslaste omad aga 86—130 häält.⁹⁸ 29-st kohast said eestlased ainult kolm.

1914. aasta valimisteks olid sakslased majade jaotamisega saanud 60 häält juurde. Eestlased tahtsid sama teha, kuid krepostiosakonna sekretär ei kinnitanud 30 eestlast majaomanikuks.⁹⁹ Linnapiiride laiendamise vastu olid nii sakslastest koosnev linnavalitsus kui ka eestlastest alevimajaperemehed, kes ei tahtnud linnamakse maksta. Seegi vähendas eesti valijate võimalusi, kuna valimisõigust omasid ainult linna piirides kinnisvara omavad isikud.

1914. aasta valimistel hääletas osa eestlasi jälle sakslaste poolt¹⁰⁰ ning 29-st voiniku-kohast said eestlased vaid 6.¹⁰¹

Kuressaares oli valijate aktiivsus kõige madalam (vt. tab. 1). Linnavalitsuses mängis peaosas aadel. Ka volikogus oli neid rohkem kui üheski teises Eesti linnas.¹⁰²

Mõnevõrra õnnestus kohalikel tegelestel (J. Karu, K. Liiv jt.) aktiveerida eesti majaomanikke 1910. aasta valimiste puhul ja nad said 12 kohta 35-st.¹⁰³

1914. aastal eestlased oma kandidaate ei esitanud ja said volikogus ainult 7 kohta.¹⁰⁴ «Postimehe» sõnade järgi oli eestlaste huvi valimiste vastu siin täiesti kadunud.¹⁰⁵

Niisiis suutis eesti linnakodanlus 1905.—1907. aasta revolutsiooni eel või revolutsiooni päevil saavutada enamuse Valga, Tallinna ja Võru volikogus. Ilaapsalus saavutati enamus 1909. aastal, Pärnus ja Rakveres vahetult enne Esimest maailmasõda. Tartus, Paines, Viljandis ja Kuressaares jäi võim saksa linnakodanluse kätte kuni 1917. aasta Veebruarirevolutsioonini.

Need faktid märgivad eesti linnakodanluse olulisi saavutusi kohati ja viitavad tema poliitilisele küpsusele mitmes linnas. Eesti töörahvas sellest mõistagi midagi ei võitnud. Eesti bolševike häälekandja «Kiir» kirjutas Tallinna eesti linnavalitsuse kohta: «Nõnda nimetatud «Eesti» linnavalikogus on juba üle tosina aastaid linna valitsenud. Aga mida on laialised hulgad temalt saanud? Mida on herrad Lenderid, Poskad, Umblid ja Ko töölistele, kõigile pisikestele inimestele andnud? Ainult rahvuslise lipu sõnakõlksu, et meil suguvennad linna juhivad. Aga need suguvennad ehitasid endale majasid ja ostsid maid.»¹⁰⁶

Võrreldes linnavalimisi Eestis ja Lätis, tuleb märkida, et Lätis, kus rahvuslik linnakodanlus tervikuna oli mõnevõrra varem välja kujunenud, saavutas see linnaomavalitsuse valimistel reas linnades valimisvõidu juba XIX sajandi 90-ndatel aastatel.¹⁰⁷ Riias aga ei suutnud läti kodanluse saksa hegemooniat linnavalitsuses murda kuni 1917. aasta Veebruarirevolutsioonini.¹⁰⁸

Venemaa linnadega võrreldes oli valijate aktiivsus Eesti linnades tunduvalt kõrgem. IV riigiduuma linnakomisjoni 1913. aasta ankeedi järgi võttis valimistest Venemaa linnades osa vaid 32,2 protsenti valimisõiguslikest.¹⁰⁹ 1913.—1914. aastal toimunud

⁹⁶ Vt. «Postimees» 24. jaan. 1906.

⁹⁷ RAKA, f. 3780, nim. 1, s.-ü. 375, l. 6, 7 põhjal.

⁹⁸ Sealsamas, s.-ü. 537, l. 112, 113; «Weissensteiner Anzeiger» 28. Jan. 1910.

⁹⁹ «Postimees» 23. jaan. 1914; vt. ka «Postimees» 7. dets. 1913.

¹⁰⁰ «Postimees» 7. dets. 1913.

¹⁰¹ RAKA, f. 3780, nim. 1, s.-ü. 538, l. 157, 158.

¹⁰² RAKA, f. 2566, nim. 1, s.-ü. 181, l. 86—91; s.-ü. 918, l. 96—105; s.-ü. 995, l. 27 jj.

¹⁰³ «Ristrahva Pühapäeva Leht» 28. jaan. 1910.

¹⁰⁴ «Postimees» 13. jaan. 1914.

¹⁰⁵ Sealsamas.

¹⁰⁶ «Kiir» 26. apr. 1917.

¹⁰⁷ «Teataja» 13. veebr. 1902.

¹⁰⁸ Vt. lähemalt Д. К. Озолинь, Рижское городское самоуправление и его коммунальная политика в конце XIX — начале XX века. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Рига, 1969, lk. 31—33.

¹⁰⁹ Городское хозяйство Ревеля 1905—1915, ч. 1, lk. 82.

linnavalimistel Eestis oli nimekirjades (ilma Narvata) 6714 isikut, neist võttis valimistest osa 5078 ehk 75,6 protsenti. Pole kahtlust, et valijate suurem aktiivsus Eesti linnades oli tingitud rahvuspoliitilise võitluse pingest.

Peatumata pikemalt linnavalitsuste poliitikal, märgime, et saanud linnades võimu enda kätte, esitas eesti kodanlus linnade valitsemise alal, eriti Tallinnas, mitmeid reforminõudmisi. Eelkõige nõuti linnavalitsuse kompetentsi laiendamist tööstuse, kaubanduse ja koolide juhtimise alal. 1905. aasta revolutsiooni päevil nõudis Tallinna kodanlus politsei allutamist linnavalitsusele.¹¹⁰ Sisuliselt tähendasid need reformitaotlused 1892. aasta linnaseaduse muutmise nõudmist ning neis avaldus eesti kodanluse püüe haarata keskvoimu prerogatiive Eesti linnades enda kätte.

1905. aastal esitas eesti kodanlus Tallinna linnavolikogus ka üldisemat laadi poliitilisi nõudmisi. 2. juunil 1905 nõudis Tallinna volikogu rahvaesindajate kokkukutsumist.¹¹¹ Linnavalitsuse linnaseaduse muutmise ettepanekute komisjon saatis ministrite nõukogu kaudu tsaarile märgukirja, kus nõuti Venemaa riikliku korralduse reformi ning trüki-, sõna-, ühingute ja usuvabadust, kodanike võrdsust seaduse ees, üldise, otsese ja salajase hääleõiguse andmist kõigile kodanikele.¹¹² Tartu eesti kodanlus nõudis valimisüsteemi reformi sellepärast, et kehtiv ei võimaldanud tal volikogus enamust saavutada.¹¹³

Linnaomavalitsuse valimiste kõrval olid eesti kodanlusele suureks poliitiliseks sündmuseks riigiduumi valimised.

1905. aasta 11. detsembri valimisseadus andis õiguse valijameeste valimiseks linnade valimiskoosolekutel kinnisvaraomanikele, kaupmeestele, tööstusettevõtjatele, korterimaksu maksjatele, korteriomanikele, isikliku töödusmaksu maksjatele ja ametnikele. Ilma jäeti sellest enamik töölisi ja teenijad.¹¹⁴ Valimisõiguslike enamuse moodustasid väikekodanluse vähem jõukamate kihtide esindajad.¹¹⁵

Üldse kanti 1906. aasta algul koostatud duumavalijate nimekirjadesse Eesti linnades ca 31 000 isikut, neist 11 260 Tallinnas ja 7446 Tartus. Kuna linnaomavalitsuse valimistest võttis sel ajal osa vaid 5900 isikut, siis ülejäänud 25 000 said valimisõiguse esmakordselt. Kahtlemata pakub huvi see, kuidas need inimesed suhtusid saadud valimisõigusesse ja kelle poolt nad hääletasid 1906. aasta aprillis I Riigiduumi valijameeste valimistel Eesti linnades. Andmed duumavalijate aktiivsuse kohta on esitatud tabelis 5.

Üldse võttis I Riigiduumi valimistest Eesti linnades osa ca 20 000 valijat ehk 64,5 protsenti. Nagu tabelist 5 nähtub, oli valijate aktiivsus kõige kõrgem Tallinnas, Tartus, Pärnus ja Rakveres.

Kuigi tingimused valimiskampaaniaks olid Tallinnas vähe soodsad, sest «Teataja» oli suletud ja paljud kodanluse juhid olid emigreerunud, oli siin valijate aktiivsus Tartuga võrreldes suurem.

Suure valimisaktiivsuse põhjuseks ei olnud mitte niivõrd lojaalne suhtumine 17. oktoobri poliitilisse režiimi, kuivõrd väikekodanluse rahulolematuse kehtivate oludega ja lootus neid seaduslikus korras muuta.

Hääle jagunemisest peamiste poliitiliste parteide vahel I ja II Riigiduumi valimistel annab ülevaate tabel 6.

I Riigiduumi valimistel said kõige enam hääli — 8244 (43,8%) — Eduerakonna kandidaadid, eesti radikaalid said 7477 häält (39,7%).¹¹⁶ Saksa kodanluse, mõisnike ja kadakate Balti Konstitutsiooniline Partei sai 2995 häält (15,9%), oktoobristid (Tartus) 152 häält (0,6%).

¹¹⁰ «Teataja» 8. nov. 1905; 10. märtsil 1905.

¹¹¹ TLA, f. 195, nim. 1, s.-ü. 971, l. 6.

¹¹² Sealsamas, l. 3.

¹¹³ Vt. «Postimees» 2. dets. 1913.

¹¹⁴ Vt. ПСЗ III, т. XXV, № 27029.

¹¹⁵ Tallinnas oli valijatest korteriomanikke ja korterimaksu maksjaid 56,2, kinnisvaraomanikke 15,5, ametnikke 11,8, tööstureid ja kaupmehi 8,4, isikliku töödusmaksu maksjaid 7,9 ja vaimulikke 0,2 protsenti. (Список избирателям по Ревельскому съезду городских избирателей. Ревель, 1906).

¹¹⁶ Ilma Narvata.

Tabel 5

Valijate aktiivsus I Riigiduumas valimistel Eesti linnades *

	Valimis- õiguslikke	Valimistest võttis osa	
		Arv	%
Tallinnas	11 260	8382	74,4
Tartus	7 446	5051	67,6
Pärnus	1 698	1150	67,7
Valgas	2 218	1004	45,3
Haapsalus	955	386	40,4
Rakveres	1 433	1263	81,2
Paides	730	361	49,5
Võrus	692	370	53,5
Narvas	2 261	1280	56,6

* Tabel on koostatud RAKA, f. 3569, nim. 1, s.-ü.313, l. 10—23; f. 2583, nim. 1, s.-ü. 81, l. 384—392 ja 394—396; «Postimees» 16. märtsil 1906; «Postimees» 6. apr. 1906; «Nordlivländische Zeitung» 7.—10. Apr. 1906; «Revalsche Zeitung» 27. ja 29. Jan. 1907 andmeil.

Tabel 6

Hääle jagunemine poliitiliste parteide vahel I ja II Riigiduumas valimistel Eesti linnades *

	Eduerakond		Parteitud, radi- kaalid jt. regist- reerimata grupid		Balti Konstitutsioo- niline Partei	
	I**	II	I	II	I	II
Tallinnas	—	317	7154	6597	1302	1437
Haapsalus	—	—	323	267	59	56
Tartus	4412	2102	—	1000	613	719
Pärnus	589	619	—	144	362	400
Võrus	290	212	—	224	73	154
Valgas	873	368	—	656	144	113
Kuressaares	302	288**	—	—	130	158
Rakveres	1090	240	—	576	160	126
Viljandis	396	397**	—	—	116	140
Paides	292	...	—	...	66	...

* Tabel on koostatud RAKA, f. 2583, nim. 1, s.-ü. 81, l. 397; «Postimees» 7. apr. 1906; «Revalsche Zeitung» 23., 27., 29. Jan., 19. März ja 5. Apr. 1906; «Nordlivländische Zeitung» 8., 10. Apr. 1906, 22., 26., 24. ja 31. Jan. 1907 andmete alusel.

** Sisuliselt ühtse eesti (eesti-vene) bloki poolt antud hääled.

Eduerakonna kandidaatide poolt I Riigiduumas valimistel antud hääle arv ei peegelda selle partei populaarsust, vaid on suurelt osalt tingitud sellest, et kõnesoleval korral esinesid eesti valijad ühtse blokina ja teiste kandidaatide puudumisel said eduerakondlaste kandidaadid kõik eestlaste hääled endale. Kindlamad eesti-vene valimisblokid tekkisid vaid Tallinnas ja Rakveres.

II Riigiduumas valimistel 1907. aasta jaanuaris kajastuvad vahepeal Eesti ühiskonnas kodanlik-demokraatliku revolutsiooni tingimustes asetleidnud olulised nihked, eriti eesti väikekodanlike keskkhiitide intensiivne poliitiline diferentseerumine.

Valijate aktiivsus jäi enamikus linnades üldiselt samaks kui I Riigiduumas valimistel. Tartus aga kasvas osavõtt 67,6-lt 74,1 protsendile. Enamikus linnades toimus eesti bloki lõhenemine ning parteitute ja radikaalide eraldumine (tab. 6). Kõige tähelepanuväärsem oli see lõhenemine Tartus, kus ligi 1000 endist Eduerakonna poolehoidjat andis oma hääle teistele kandidaatidele.

Eduerakond püüdis oma mõjusfääri laiendada ka Tallinna, kus leidis siiski vaid 300 selle partei poolehoidjat.

Uldse sai Eduerakond II Riigiduumal valimistel 4800 (27,1%),¹¹⁷ parteitud ja radikaalid said 9464 (53,9%), Balti Konstitutsiooniline Partei 3350 (18,9%) ja teised 157 häält (0,8%). Selline poliitiliste jõudude asetus annab tunnistust eesti väikekodanluse väga kiirest kaldumisest vasakule 1906. aastal.

1906. aastal elas Eduerakond, eesti kodanluse esimene poliitiline partei, üle kriisi ja kaotas suure osa oma poolehoidjatest. Selle põhjuseks oli tema kontrevolutsiooniline poliitika, mis revolutsiooni taandudes üha selgemini ilmsiks tuli. V. I. Lenin kirjutas teoses «Poliitilised parteid Venemaal»: «Kõige selgemini tuleb nähtavale iga ühiskonna jagunemine poliitilisteks parteideks sügavate, kogu maad vapustavate kriiside ajal.»¹¹⁸ Nii oli see ka Eestis.

II Riigiduumal valimiste tulemustes kajastub ka poliitiliste jõudude mõjusfääride geograafia. Eduerakonna keskus asus Tartus ja tema mõju oli tugevam Lõuna-Eesti linnades. Eduerakonnast vasakul seisvate eesti rahvuslike voolude peamised jõud olid Tallinnas, kuid märkimisväärselt esines neid ka teistes linnades. Enamik Balti Konstitutsioonilise Partei toetajaid asus Tallinnas, Tartus ja Pärnus.

Pärast 1905.—1907. aasta revolutsiooni kaotasid duumal valimised eesti kodanluse seisukohalt oma endise tähenduse.

III Riigiduumal valimistel septembris-oktoobris 1907 ja IV valimistel septembris 1912 näeme aktiivsuse tunduvat langust valijate II kuurias, kus valis eesti väikekodanlus.¹¹⁹ Samal ajal aga näitas linnaomavalitsuse valijate aktiivsus tõusutendentsi (vt. tab. 1). Selleks ajaks oli selge, et duumal ei ole võimeline lahendama neid küsimusi, mida temalt algul loodeti. Lisaks sellele andis 1907. aasta 3. juuni valimisseadus Eesti linnade saadikute kohad sakslastele.

*

Linnaomavalitsuste ja duumal valimiste tulemused osutavad eesti kodanliku opositsiooni ebastabiilsusele vaadeldaval ajajärgul. Suhteliselt püsiva valijaskonna aktiivsuses täheldame XIX sajandi 80.—90-ndail aastail pidevat langust, millele järgneb järsk tõus XX sajandi algul ja 1905.—1907. aasta revolutsiooni päevil.

Esimene vene kodanlik-demokraatliku revolutsiooni eel ja revolutsiooni kestel ilmus eesti rahvuslik linnakodanlus poliitilise võitluse areenile reaalselt arvestatava jõuna. Sel ajal hakkasid välja kujunema eesti ja saksa kodanluse poliitilised parteid ja rühmitused ning nende toetajaskond Eesti linnades. Toimus poliitiliste jõudude kiire diferentseerumine ja ümbergrupeerumine. Ilmutades teatud poliitilist küpsust juba 1905. aastal, jõudis eesti linnakodanluse kui klassi poliitiline formeerumine tervikuna põhiliselt lõpule Esimese maailmasõja eel. Tsarismi ja saksa kodanluse kõrval suurenes pidevalt eesti kodanluse kui proletariaadi vastasjõu osatähtsus, mida viimane otsustavates klassilahingutes pidi tõsiselt arvestama.

*Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Ajaloos Instituut*

Toimetuse saabunud
14. II 1972

¹¹⁷ Ilma Narvata.

¹¹⁸ V. I. Lenin, Teosed, 18. kd., lk. 28.

¹¹⁹ III Riigiduumal valimistest võttis Tallinnas osa 50,0, Tartus 66,2, Paides 38,2, Valgas 44,7 ning IV Riigiduumal valimistest Tartus 54,3, Pärnus 52,9, Paides 30,7 ja Haapsalus 31,5 protsenti hääleõiguslikest.

Т. КАРЬЯХЯРМ

О ПОЛИТИЧЕСКОМ ФОРМИРОВАНИИ ЭСТОНСКОЙ ГОРОДСКОЙ БУРЖУАЗИИ С 70-Х ГОДОВ XIX ВЕКА ДО 1914 ГОДА

(на основании городских и думских выборов)

Резюме

В эстонской советской историографии еще недостаточно разработан вопрос о политическом формировании и развитии эстонской национальной буржуазии.

На основе анализа данных статистики городских и думских выборов в настоящей статье рассматриваются некоторые политические аспекты классовобразования эстонской городской буржуазии начиная с 70-х годов XIX века по 1914 год.

В 80-е годы прошлого столетия выборы в городах Эстонии проходили без особого напряжения. Даже наоборот — активность избирателей постоянно уменьшалась, особенно в III классе избирателей, где право голоса в основном принадлежало эстонской мелкой буржуазии. В Таллине активность избирателей III класса понизилась с 70,4% в 1877 году до 32,4% в 1889 году (диаграмма), в Тарту — с 70,8 до 28,4%. Наименьшей активность избирателей была в Нарве в 1889 году — 11,6%.

В 90-е годы в Таллине, Пярну, Раквере и Хаапсалу активность избирателей падала, хотя в городах Южной Эстонии — Тарту, Валге, Вильянди, Выру, а также в Нарве отмечался некоторый рост ее (табл. 1).

Политическая апатия эстонской мелкой буржуазии (составлявшей основную массу эстонских избирателей) объясняется малочисленностью и слабостью национальной буржуазии, которая не сумела создать серьезной оппозиции немецкой власти в городах Эстонии. Процесс политического формирования и консолидации эстонской городской буржуазии в 80—90-е годы XIX века шел медленно.

Окрепнув экономически, эстонская городская буржуазия в начале XX века вступила в политическую борьбу, имея уже ярко выраженные классовые интересы. За короткое время организовав оппозиционные группы в большинстве городов Эстонии, она ставила своей целью завоевание большинства в городских думах и тем самым захват власти в свои руки в городских управах.

В условиях высокой активности избирателей и острой борьбы эстонская городская буржуазия добилась победы на выборах в Валге (1901), Таллине (1904), Выру (1906), Хаапсалу (1909), Пярну (1913), Раквере (1914). В Тарту, Пайде, Вильянди и Курессааре власть в городских управах оставалась в руках немецкой буржуазии до февральской революции 1917 года. Эти события означали собой существенные успехи национальной буржуазии и продемонстрировали ее классовую зрелость.

На выборах в I Государственную думу в апреле 1906 года в городах в списках избирателей числилось около 31 000 человек, из них приняли участие в выборах 20 000, т. е. 64,5%.

Избирательная активность (табл. 5) самой высокой была в Раквере (81,2%) и Таллине (74,4%) — значительно выше, чем на городских выборах. В табл. 6 показано распределение голосов по политическим партиям на выборах в I и II Государственные думы.

На выборах в I Государственную думу партия эстонской либеральной буржуазии — эстонская народная партия прогрессистов — получила 8244 голоса (43,8%), эстонские радикалы и беспартийные — 7477 (39,7%), партия немецкой буржуазии и помещиков — прибалтийская конституционная партия — 2995 (15,9%), октябристы (в Тарту) — 152 голоса (0,6%).

С апреля 1906 по январь 1907 года в условиях буржуазно-демократической революции процесс политической дифференциации эстонской мелкой буржуазии шел быстрыми темпами. В большинстве городов от единого эстонского блока откололись радикалы (табл. 6). На выборах во II Государственную думу в январе 1907 г. радикалы и беспартийные получили 9464 голоса (53,2%), прогрессисты — 4800 (27,1%), прибалтийская конституционная партия — 3350 (18,9%), остальные — 157 (0,8%). Вследствие своей контрреволюционной политики партия прогрессистов переживала глубокий кризис — она потеряла большое количество своих сторонников.

В начале XX века и особенно во время первой русской революции эстонская городская буржуазия имела уже классовые признаки. Именно тогда образовались ее политические партии и группировки. Показав значительную политическую зрелость уже в революции 1905—1907 годов, эстонская городская буржуазия как класс в целом политически сложилась к 1914 году.

T. KARJAHÄRM

**ZUR POLITISCHEN FORMIERUNG DER ESTNISCHEN
STADTBURGEOSIE VON DEN SIEBZIGER JAHREN DES 19. JH. BIS 1914
(auf Grund der Stadtrat- und Dumawahlen)**

Zusammenfassung

Die estnische sowjetische Historiographie hat sich bisher nur ungenügend mit der politischen Formierung und Entwicklung der estnischen nationalen Bourgeoisie befaßt. Auf Grund statistischer Angaben über die Stadtrat- und Dumawahlen betrachtet der Verfasser des Aufsatzes einige politische Aspekte des Werdegangs der estnischen Stadtbourgeoisie als Klasse in der Zeitspanne von den siebziger Jahren des 19. Jh. bis 1914.

In den achtziger Jahren vorigen Jahrhunderts verliefen die Wahlen in den estnischen Städten ohne besondere Spannung. Ganz umgekehrt: die Aktivität der Wähler sank ständig, insbesondere in der III. Wählerklasse, wo das Stimmrecht (hauptsächlich) dem estnischen Kleinbürgertum zufiel. So verringerte sich die Aktivität der III. Wählerklasse in Tallinn von 70,4% in 1877 auf 32,4% in 1889 (Diagramm), in Tartu entsprechend von 70,8 auf 28,4%. Die geringste Aktivität war mit 11,6% (1889) in Narva zu verzeichnen.

In den neunziger Jahren fiel die Aktivität der Wähler in Tallinn, Pärnu, Rakvere und Haapsalu, obgleich sie in den Städten Südostlands — Tartu, Valga, Viljandi und Võru, desgleichen in Narva — etwas anstieg (Taf. 1).

Die politische Gleichgültigkeit des estnischen Kleinbürgertums (welches die Grundmasse der estnischen Wähler bildete) kann durch die geringe Zahl und die Schwäche der nationalen Bourgeoisie erklärt werden, die der deutschen Oberschicht in den estnischen Städten keine nennenswerte Opposition zu bieten vermochte. Die politische Formierung und Festigung der estnischen Stadtbourgeoisie schritt in den achtziger und neunziger Jahren des 19. Jh. nur langsam voran.

Erst in den Anfangsjahren des 20. Jh., als die estnische Stadtbourgeoisie wirtschaftlich erstarkt war und ihrer Klasseninteressen bewußt wurde, trat sie in den politischen Kampf, indem sie in den meisten estnischen Städten Oppositionsgruppen organisierte und sich die Erringung der Mehrheit in den Stadträten und Stadtverwaltungen zum Ziel setzte.

In den Bedingungen eines scharfen Wahlkampfes und einer hohen Aktivität der Wähler errang die estnische Stadtbourgeoisie den Sieg bei den Wahlen in Valga (1901), Tallinn (1904), Võru (1906), Haapsalu (1909), Pärnu (1913) und Rakvere (1914). In Tartu, Paide, Viljandi und Kuressaare verblieben die Stadtverwaltungen bis zur Februarrevolution von 1917 in den Händen der deutschen Bourgeoisie. Der genannte Erfolg bewies, daß die estnische nationale Bourgeoisie als Klasse politisch reif war.

Bei den Wahlen der I. Staatsduma im April 1906 zählten die Wählerlisten in Städten etwa 31 000 Personen, von denen 20 000, d. h. 64,5% vom Wahlrecht Gebrauch machten.

Die Aktivität der Wähler (Taf. 5) war am höchsten in Rakvere (81,2%) und Tallinn (74,4%) — bedeutend höher als bei den Stadtwahlen. Tafel 6 zeigt die Verteilung der Stimmen nach den einzelnen politischen Parteien bei den Wahlen der I. und II. Staatsduma.

Bei den Wahlen der I. Staatsduma erhielt die Partei der estnischen liberalen Bourgeoisie — die estnische Volkspartei der Progressisten — 8244 Stimmen (43,8%), die estnischen Radikalen und Parteilosen 7477 (39,7%), die Partei der deutschen Bourgeoisie und der Gutsbesitzer — die baltische konstitutionelle Partei — 2995 (15,9%) und die Oktobristen (in Tartu) 152 Stimmen (0,6%).

Vom April 1906 bis zum Januar 1907 schritt die politische Differenzierung der estnischen Kleinbourgeoisie in den Bedingungen der bürgerlich-demokratischen Revolution rasch voran. In den meisten Städten spalteten sich die Radikalen vom estnischen Einheitsblock ab (Taf. 6). Bei den Wahlen der II. Staatsduma im Januar 1907 bekamen die Radikalen und Parteilosen 9464 Stimmen (53,2%), die Progressisten 4800 (27,1%), die baltische konstitutionelle Partei 3350 (18,9%), die übrigen Parteien 157 (0,8%). Infolge ihrer konterrevolutionären Politik trat für die Progressistenpartei eine tiefgehende Krise ein, als deren Folge sie viele ihrer Anhänger verlor.

Am Anfang des 20. Jh., insbesondere während der ersten russischen Revolution, hatte die estnische Stadtbourgeoisie bereits deutliche Klassenmerkmale aufzuweisen. Gerade in dieser Periode bildeten sich ihre politischen Parteien und Gruppierungen. Einen hohen Grad politischer Reife erreichte sie bereits in der Revolutionsperiode von 1905—1907; als Klasse im ganzen vollendete sie ihre Entwicklung um 1914.

*Institut für Geschichtsforschung
der Akademie der Wissenschaften
der Estnischen SSR*

Eingegangen
am 14. Febr. 1972